ДАНИЛІНА С. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СКЛАДОВІ КОМІЧНОГО У ІДІОСТИЛІ ЧАКА ПАЛАНІКА ТА ЇХНЄ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ(на матеріалі перекладів роману “Карлик” українською і російською мовами)

У статті розглядаються шляхи створення комізму та досягнення пародійного ефекту у романі Ч. Паланіка “Карлик”. Досліджуються відповідні лексико-семантичні засоби оригіналу, специфіка їхнього комунікативного впливу і перекладацькі трансформації, що застосовуються для адекватного відтворення авторської інтенції у друготексті.

Ключові слова: переклад, перекладацькі трансформації, авторська інтенція, пародія, Паланік.

В статье рассматриваются приемы создания комизма и достижения пародийного эффекта в романе Ч. Паланика “Пигмей”. Исследуются соответствующие лексико-семантические средства оригинала, особенности их коммуникативного эффекта, переводческие трансформации, которые используются для адекватной передачи авторской интенции в переводе.

Ключевые слова: перевод, переводческие трансформации, авторская интенция, пародия, Паланик.

The article deals with the comic nature of Chuck Palahniuk’s novel ‘Pygmy’ and the techniques used to achieve the parody effect in it. The article examines the source language lexico-semantic resources, specifics of their communicative function and translation transformations applied for their faithful rendering into the target language.

Key words: translation, translation transformations, author’s intent, parody, Palahniuk.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення пародійної домінанти як основного текстотворчого принципу побудови романів Чака Паланіка для її адекватного відтворення у перекладі. Широке визнання Паланіка як одного з найпопулярніших сучасних американських письменників призвело до появи багатьох перекладів його творів, втім комплексного

дослідження пародійної домінанти творчості Паланіка в українському перекладознавстві досі не існує. Наше дослідження має стати у пригоді перекладачам майбутніх творів автора, адже саме через адекватні переклади широкий загал українського читацтва матиме змогу познайомитися з творчістю цього відомого сучасного письменника.

Метою цієї статті є розглянути шляхи створення комізму та досягнення пародійного ефекту у романі Чака Паланіка "Карлик". Досліджуються відповідні лексико-семантичні засоби оригіналу, специфіка їхнього комунікативного впливу і перекладацькі трансформації, що застосовуються для адекватного відтворення авторської інтенції у друготексті.

Об'єктом дослідження є пародійність як дискурсотворчий принцип у романі Чака Паланіка "Карлик".

Предметом дослідження виступають засоби відтворення комізму першотексту в перекладах роману українською та російською мовами.

Матеріалом дослідження слугує роман Чака Паланіка "Карлик" в оригіналі та перекладах українською та російською мовами.

Завданням дослідження є з'ясувати і порівняти перекладацькі стратегії щодо передачі авторської інтенції у перекладах роману українською та російською мовами та визначити, які з них виявляються найбільш вдалими.

Наукова новизна роботи полягає у спробі визначення прийомів, до яких вдається Паланік для створення пародійного ефекту, та їхньому дослідженні у перекладознавчому аспекті.

Твір Чака Паланіка "Карлик" можна назвати шпигунським романом новітнього часу, написаним у підкреслено пародійній тональності. Його герої нагадують мультяшних персонажів, а текст складається з депеш Карлика, тринадцятирічного шпигуна з тоталітарної країни, у яких США постає у сатиричному світлі як суспільство всеохоплюючий консюмеризму, розбещеності та

лицемірства. Не менш комічно звучать у книзі й опорні гасла тоталітарного дискурсу, що є ключовими у мовленні головного героя. Сам Карлик або ж оперативник 67, середнє між Черепашкою Ніндзя і Пандою Кунг Фу, доповідає про американську дійсність доволі особливим ідіолектом (суміш науково-відстороненого стилю з дитячо-наївним мовленням), а американська приймаюча родина разюче нагадує сімейство Симпсонів.

Пародійність роману великою мірою базується на застосуванні Ч. Паланіком прийому очуднення, що є наскрізним у мовленні Карлика. Однак, для цілей цієї статті ми коротко окреслимо декілька інших властивостей тексту, які також додають до пародійності звучання роману.

Однією з найпромовистіших рис оповіді є її спорідненість з *“уся”,* жанром китайської фентезі (романи і фільми про бойові мистецтва). На потрібний лад читачі налаштовуються ще з “паратексту”, де до їхньої уваги пропонується цілий список бойових прийомів, що ними володіє головний герой, серед яких є не лише “блискавично-вбивчий кидок кобри” або “маневр летючого орла”, а й “удар стрибучого кенгуру” та “блискавичний укус піранії”. Упродовж оповіді оперативник Карлик подумки або ж насправді звертається до своїх навичок, і, з точки зору перекладацької практики, нас цікавить дослідити на лексичному рівні відповідність перекладу динаміці й наочності цих епізодів в оригіналі.

Під час зустрічі в аеропорту з приймаючою родиною Карлик декілька разів уявляє, яким чином міг би покінчити з нікчемними американськими батьками й братом:

“Could be simple two pointed elbows to father’s chest, one-two, kam-pow, Flying Eagle maneuver, and three days, by after next today, will father be vomiting both lungs <…>” [7:3].

Зауважимо, що мовлення Карлика взагалі не обтяжене плинністю, а виглядає радше як слова, настромлені одне на одне без жодних граматичних правил. Втім, саме для опису

блискавичних сцен з залученням прийомів бойових мистецтв подібний ідіолект видається доволі влучним. Читач з легкістю уявляє стрімку зміну рухів Карлика, що додає оповіді такого собі "мультяшного" ефекту, на який вочевидь розраховував автор.

Український перекладач Володимир Горбатько так відтворює цей епізод у своєму тексті:

"Це ж так просто: двома гострими ліктями таткові у груди: раз-два! пам! бам! Прийом Маневр Летючого Орла – і на третій день, тобто після наступного поточного дня, коровотатко вихаркуватиме свої закривавлені легені" [8:8].

Слід відразу звернути увагу на вигук *kam-pow* по-перше співзвучний вигукові *ka-pow*, що традиційно супроводжує удар відкритою долонею по щоці опонента [5], а по-друге нагадує *kung-pow*, назву фільму-пародії на жанр "*уся"*. Зважаючи на такі конотації вигуку в оригіналі, варто було б і в українському варіанті підібрати вигук, який би відразу нагадував прийоми Брюса Лі, на кшталт "кійяя". Також "двома гострими ліктями" позбавляє текст динаміки, краще було б залишити іменникову фразу в називному відмінку. Вдалим відповідником для *father* видається "татко", який іронічно контрастує з рештою сцени та добре підкреслює недостатньо розвинене відчуття англійської оперативника.

У російському перекладі: *"Можно так: локоть грудина, право-лево – кэ-я! – комбинация "парящий орел". Три дня после сегодня жирный отец собственное легкое натужно блюй <…>"* [9:10].

Напевне для більшої експресивності у російському тексті Нікіта Красніков вдається до трансформації додавання – "<u>жирный</u> отец", "<u>натужно</u> блюй", а також замінює нейтральне *vomiting* на просторічне "блюй".

Крім пародіювання жанру *"уся"*, не залишається поза увагою автора й канонічний для шпигунської літератури Джеймс Бонд:

“When calculation position lunar satellite, taking account season, place hour at 1:07 with twenty-four-second margins for error” [7:64].

Обидва перекладачі вочевидь не мали труднощів із перекладом цієї алюзії на карколомні технічні можливості персонажу. Порівняльний аналіз українського і російського перекладів ясно дає відчути, що Володимир Горбатько дотримується стратегії одомашнення, натомість Нікіта Красніков – прихильник очуження.

“Вирахувавши положення місячного супутника Землі і зробивши поправку на пору року, визначаю годину: 01:07 з похибкою у 24 секунди” [8:99].

“Анализируй луна положение данный боевик, широта и долгота учитывай, плюс сезонная поправка. Время суток определяй 1:07, погрешность измерения двадцать четыре секунды” [9:91].

Іншою цікавою рисою ідіолекту Карлика є поєднання слів, що належать до різних прошарків мови. Це підкреслює обмеженість володіння Карликом англійською (він вивчав її у школі підготовки спецагентів у своїй тоталітарній батьківщині), створює додатковий сатиричний ефект і доповнює пародійний образ протагоніста. Подібне контрастивне слововживання можна поділити на декілька категорій:

А) заміна слова з нейтрального прошарку на слово іншого регістру (більш офіційне, піднесене, наукове) або на слово з помилковою сполучуваністю:

“*Operative me, am agitating vast fist of cow father*” [7:3]. У словнику Мерріам-Вебстер [6] слово *agitate* у значенні “to give motion to” позначене як застаріле, тому додає експресії буденній дії. Цитуючи С. Іванову: “будь-яке неемотивне слово залежно від контексту і ситуації може стати виразником емоції” [1:162]. В. Горбатько вдається тут до прийому компенсації: *“Оперативник “я” трясе величезну ратицю корово-татка…”* [8:8], передаючи

agitate нейтральним “трясе”, але замінюючи нейтральне *fist* на стилістично-марковане “ратиця”. У російському перекладі – *“Агент моя отцов кулак жирный массажируй”* [9:10] – Н. Красніков жертвує денотативним значенням слова *agitate* і намагається зберегти стилістичний ефект першотексту. Така спроба не є вдалою, адже переклад можна вважати рівноцінним, якщо збігаються асоціативні поля слів у вихідній мові (ВМ) та цільовій мові (ЦМ) та друготвір викликає “у читача ту саму активність думки й уяви, як і у читача оригіналу” [2:1]. Відтак, більш адекватним варіантом був би, наприклад “кулак сотрясай”.

“*Host sister push bundle of paper so collide with abdomen of operative me*” [7:4]. Слово *collide* не пасує до ситуації за сполучуваністю, а *abdomen* звучить надто науково для тринадцятирічного хлопця. У перекладі українською: “*сестра-приймачка тицьнула мене в живіт*” [8:10] (стилістичну маркованість, а відтак і авторську інтенцію загублено). Незважаючи на просторічне “тицьнула” варіант у ЦМ звучить доволі нейтрально. Натомість можна було б запропонувати щось на зразок “*пакунок увійшов у зіткнення з черевною порожниною оперативника*”.

Стратегія російського перекладача мало чим відрізняється від процитованого варіанту (“*Приемный сестра сверток бумага живот пихай*” [9:12] – також не може вважатися адекватним).

“*No neighborhood canine cry out*” [7:64] – “*не загавкав сусідній собака*” [8:99] (нейтральний переклад, необхідний комунікативний ефект не досягається) – “*ни один собака соседский не возбреши*” [9:91] (для збереження комунікативного ефекту Н. Красніков застосовує розмовно-знижену лексику, перекладаючи *cry out* як “брехати”, але водночас поєднує дієслово з префіксом “воз-”, характерним для піднесеного стилю, як от “воспевать”, “возненавидеть”, “возопить”. У результаті виникає такий собі регістровий гібрид “возбреши”). Для підсилення комічного ефекту і збереження науковості мовлення головного героя можна було б

транскрибувати слово *canine* і відтворити його як “каніс”, залишити латинську назву “canis”, або ж в українському варіанті замінити собаку на “пес свійський”.

Б) надлишкова науковість опису ситуацій, що є цілком природною для мовлення Карлика, адже він отримав неймовірно потужну наукову підготовку у школі терористів своєї батьківщини:

“no two operative so opposite spectrum bell curve” [7:65] – Карлик описує двох дуже різних оперативників зі своєї підготовчої групи через алюзію на криву Гауса, що має характерну форму дзвону. В українському варіанті застосовано описовий переклад: “*серед усіх оперативників немає інших, які б настільки сильно відрізнялися один від одного*” [8:101], який передає сенс речення, але не відображає науковість мовлення персонажу. Натомість можна було б запропонувати: “*жодні інші оперативники не знаходилися так далеко на протилежних точках Гаусової кривої*”. У російському перекладі наукову алюзію збережено, отже варіант можна вважати адекватним: “*последняя пара противоположный конец гауссовского распределения занизай*” [9:93].

Володимир Горбатько незрідка застосовує прийом компенсації, намагаючись зберегти стилістику оповіді – зокрема, у такому прикладі: “*Witness here ever escalating semantics of ownership <…> Ever increasing language American capitalism for ownership*” [7:122] – “*маємо наочний приклад зрослої семантики, що виражає право власності… типовий лексикон, що відображає зрослі власницькі апетити американського капіталізму*” [8:188]. Нейтральне *language* перекладається стилістично забарвленим “лексикон”, крім того у реченні присутня трансформація додавання, яка звучить цілком співзвучно поглядам Карлика. Прикметно, що російський перекладач вилучає слово “семантика” зі свого тексту, що позбавляє речення комічності та збіднює враження читача від багатства словникового запасу оперативника: “*ситуация, где данный боевик окажись, это Америка собственническая природа иллюстрация… Каждая ступень –*

больше и больше собственность американская капиталистическая система становись" [9:170].

Ще однією властивістю мовлення головного героя є його спосіб опису зовнішності оточуючих. Карлик не має звички говорити про зовнішність, використовуючи загальноприйнятні формули, натомість щоразу залучає наукову термінологію. Наприклад, так він говорить про зовнішність дівчини, яка представляє Гамбію у грі "модель ООН": *"Caucasoid female boasting dolichocephalic-shape skull <...>"* [7:131]–"*ця європеоїдна дівчина з красивим доліхоцефальним черепом"* [8:198] (збережено науковість дискурсу і застосовано перекладацьку трансформацію транспозиції: *boasting* – красивим, зі збереженням позитивної конотації та часткової втратою семантики) – *"европеоид, форма черепа доліхоцефал"* [9:179] (втрачено лексему "boasting").

В) Минуле Карлика залишило слід на його мовленні також у формі військових виразів, що ними він описує буденні ситуації. Скажімо, на позначення переміщення об'єкта застосовується словосполучення "make small parade", а про себе герой завжди каже "feet operative me make small parade". Як в українському, так і у російському тексті ця фраза (яка в оригіналі зустрічається мало не тридцять разів) перекладається щоразу по-різному, що позбавляє мовлення Карлика однієї з характерних рис та зрештою спотворює авторський задум. Крім декількох разів, коли українською фразу перекладено "робити короткий марш-кидок" а російською "шагай", у решті випадків бачимо "увійшов", "ноги крокують", "став походжати", "ідуть", "повів"; у російському це "заходи", "приближайся", "пройди", "переходи", "приведи" тощо. Трансформація диференціації є виправданою у багатьох випадках перекладу, коли необхідно уникнути непотрібних повторів, проте у ситуації, коли повтор характеризує героя, тобто несе функціональне навантаження, подібна трансформація недоречна.

Іншою складовою пародійності мовлення Карлика можна назвати повсюдні штампи й кліше, насаджені у його свідомість

тоталітарною державною машиною, що видаються до болю знайомими читачам з пост-радянських країн. Перебування на теренах США надає оперативникові безліч ситуацій для їх застосування – наприклад, американські пісні викликають у Карлика такі почуття: "*Useless American poetry and music <…> no herald shining future of bright nuclear weapon, abundant wheat, and shining factory*" [7:46]. Переклад зазнає як трансформацію генералізації ("харчі" замість *wheat*), так і конкретизації (*factory* – "цехи"), крім того В. Горбатько застосовує і трансформацію додавання, що надає українській фразі звичного для комуністичної риторики звучання, але замінює *no herald* (не прославляють) на "не сприяють": "*не сприяють наближенню яскравого майбутнього з потужною ядерною зброєю, безліччю харчів та блискучими й світлими фабричними цехами"* [8:74].

Нікіта Красніков також наближає мовлення Карлика до близької пост-радянським громадянам стилістики шляхом трансформації додавання: "*ни воспевай … ни могущество ядерное оружие, ни изобилие пшеницы закрома. Ни победный рокот многая завод"* [9:68].

Про колонії західних держав оперативник каже "*former colonies subjected imperial powers, striving achieve self-ruled*" [7:74] – у перекладі трансформація додавання, яка видається слушною і співзвучною думкам героя: "*що знемагали під колоніальним гнітом і прагнули до незалежності*" [8:114]. У російському варіанті також *powers* перекладено більш експресивним відповідником і додається сема страждання, яка імпліцитно присутня у першотворі: "*Иго империализма страдай да независимость борись*" [9:104].

У цій статті було розглянуто деякі прийоми досягнення пародійності ідіолекту протагоніста роману "Карлик" у першотексті та перекладах українською та російською мовами. Оскільки вони належать здебільшого до лексико-семантичного рівня, то відповідно й у перекладі застосовуються передусім лексичні перекладацькі трансформації (компенсації, додавання,

вилучення). Однією з основних проблем перекладу роману можна вважати “нетрадиційне” мовлення головного героя, у якому не завжди легко розділити елементи на важливі й другорядні – такі, якими можна знехтувати (як проілюстровано у прикладі з диференціацією). Відтак, у завдання перекладача входить зрозуміти, в чому полягає своєрідна аномальність дискурсу Карлика, щоб відобразити у перекладі релевантні риси його особистості та відтворити прагмастилістичний ефект, на який розраховував автор.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Іванова С. В.* Прагматичний потенціал емоційного висловлювання / С. В. Іванова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2012. – Вип. 21. – С. 160−169. 2. *Бреева Л. В., Бутенко А. А.* Лексико-стилистические трансформации при переводе [Електронний ресурс] / Л. В. Бреева, А. А. Бутенко. – Режим доступу : http://www.belpaese2000.narod.ru/Trad/trasform01.htm 3. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : Для ин-тов и фак. иностр. яз. Учебное пособие / А. В. Федоров. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с. 4. *Яковлева М .А.* К вопросу о классификации различных видов компенсации [Електронний ресурс] / М. А. Яковлева. – Режим доступу : http://www.thinkaloud.ru/sciencesya.html

ДОВІДНИКИ

5. *Urban Dictionary*. – Режим доступу : www.urbandictionary.com 6. *Merriam Webster* Online. – Режим доступу : www.merriam-webster.com

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Palahniuk, Chuck*. Pygmy / Chuck Palahniuk. – New York : Anchor Books, 2009. – 256 p. 8. *Палагнюк Ч.* Карлик / Чак Палагнюк; [пер. з англ. В. Горбатька]. – Харків : Фоліо, 2009. – 349 с.9. *Паланик Ч.* Пигмей / Чак Паланик; [пер. с англ. Н. Красникова]. – М. : «АСТ: Астрель», 2010. – 315 с.

Даниліна С. Ю.